

Anmeldelse af Erik Christensen, ”Borger i tre verdener”. Johannes Hohlenbergs økonomisk-politiske filosofi, Syddansk Universitetsforlag 2011

v/ Steen Stengaard Nielsen

Johannes Hohlenberg (1881-1960) er mest kendt for sine to bøger om Søren Kierkegaard og ikke særlig kendt for sin økonomisk-politiske filosofi. Det søger Erik Christensen at råde bod på i sin bog, hvor der indledes med en kort præsentation af Hohlenberg. Derefter følger udvalgte artikler fra 1935-1936, hvor Hohlenberg var redaktør for J.A.K-bladet (ca. 90 sider). Erik Christensen slutter bogen med et kort kapitel, der søger at trække trådene op til vor egen tid.

Bogen kan varmt anbefales til filosofiundervisningen, hvor Hohlenberg position kan være en udfordring både for liberalismen, socialismen og for den sags skyld også for social-liberalismen. Det er nemlig ikke helt enkelt at placere Hohlenberg i på de traditionelle skalaer mellem højre/venstre.

Hvor Platons statsteori betyder en inddeling af borgerne i tre adskilte klasser, så er Hohlenbergs opfattelse, at hver enkelt borger tilhører alle tre områder af virkeligheden, nemlig det økonomiske, statslige og åndelige. På det økonomiske område er hver enkelt helt afhængig af andre fordi det økonomiske liv med arbejdsdelingen og handel på tværs af alle grænser gør det umuligt og meningsløst alene at arbejde for sig selv. På det

åndelige område er hver enkelt imidlertid suveræn og **behøver kun følge sig selv** og sin egen personlige opfattelse. I forhold til landets love gælder at **ingen er noget særligt** og det er helt på sin plads at behandle den enkelte som et **gennemsnitsmenneske**. Det får den logiske konsekvens, at demokratiet kun er berettiget der hvor **mennesket kan betragtes** som et gennemsnitsmenneske, nemlig i det retslige. Statens **opgave skal altså** alene være at vedtage landets love og sørge for institutioner, der **kan sikre lovens overholdelse**. Hvis staten blander sig i økonomiske spørgsmål får vi **inkompetente politisk-partiske** holdninger og enhver bestræbelse på at styre **økonomien centralt vil fejle, da økonomien** i sit væsen er decentral. Hvis staten blander sig i **åndelige spørgsmål får vi igen inkompetence** og politisk-partiske ideologiske holdninger, **der af skiftende flertal søges presset** ned over befolkningen. En stat, der fx **vil styre undervisningen, er derfor pr. definition et** diktatur.

Idealerne fra den franske revolution om **frihed, lighed og broderskab**, finder hos Hohlenberg sin berettigelse i hver sit **adskilte område: frihed** i alle åndsspørgsmål, lighed i forhold til loven og broderskab **i økonomien**. Dermed vinder Hohlenberg også en platform, hvorfra han kan kritisere såvel liberalisme som socialisme: liberalismen har forstået frihedens betydning, **men tror fejlagtigt** at friheden og egoismen skal være styrende i det økonomiske liv. Socialismen har forstået broderskabet i det økonomiske, **men tror fejlagtigt** at staten skal styre alt.

I Hohlenbergs politiske filosofi bliver staten altså en minimalstat, der hverken skal have med økonomi eller åndsliv at gøre. Demokratiet afvises på områder, hvor alle ikke er lige og hvor sagkundskab er påkrævet. Men økonomien skal heller ikke styres af markedet og private kapitalinteresser. Hohlenberg er enig i socialisternes kritik af kapitalismens tendens til at skabe uretfærdighed. Derfor skal kapital og produktionsmidler tilhøre fællesskabet, som vel at mærke ikke er staten. Det økonomiske liv skal være selvstyrende fra sted til sted, men jord, kapital og produktionsmidler kan ikke ejes. De kan i stedet af fællesskabet tildeles forskellige kompetente personer, der så til gengæld betaler en afgift til fællesskabet. Det økonomiske liv må altså oprette institutioner, der repræsenterer fællesskabet, dvs. består af såvel producenter som konsumenter. Det bliver så disse institutioners opgave at tildele kapital, jord og produktionsmidler til de personer, der bedst vurderes at kunne påtage sig opgaven.

Det bliver til gengæld statens opgave at fastsætte en slags borgerløn, som kan tildeles de personer, der ikke arbejder. Alt efter hvor mange, der arbejder og hvor stort overskud, det økonomiske liv kan generere, vil denne borgerløn være større eller mindre. Hohlenberg forestiller sig en fremtid, hvor arbejdsløsheden vil være uundgåeligt voksende. Han ser dette som et stort gode, der vil give mulighed for frihed til at beskæftige sig med mere værdifulde åndelige og kulturelle gøremål. Arbejdet er nemlig i sig selv ofte ikke værdifuldt og sjæleligt givende, så næring for sjælen må søges andetsteds.

Hohlenberg var inspireret af Rudolf Steiner (1861-1925) og var i en periode generalsekretær for antroposofisk selskab i Danmark. Steiner forsøgte ved 1. verdenskrigs afslutning at give ideer til, hvordan de europæiske lande med deres mange nationaliteter, sprog og kulturer på samme geografiske område, skulle kunne leve sammen. Han advarede stærkt imod Woodrow Wilsons mæglingsbestræbelser og idé om folkenes selvbestemmelse, som efter Steiners mening var en idé uden rod i virkeligheden. Hoh-

lenberg konkluderer, at Steiner fik ret. At inddøle lande efter folkeafstemninger kan aldrig producere etnisk rene lande og er heller ikke efterstræbelsesværdigt. Derimod er det afgørende, at et befolkningsflertal ikke gennem statens indgreb i det økonomiske og åndeligt/kulturelle kan undertrykke mindretallene. Hvis staten alene har til opgave at give og håndhæve landets love, kan diktaturet undgås og de forskellige kulturer kan leve side om side.

En sådan politisk opfattelse lader sig som nævnt ikke meningsfuldt placere på en højre-venstre skala og Erik Christensen forsøger i stedet til slut at vise, hvilke andre politiske strømninger, der har et større eller mindre slægtskab til Hohlenberg. Her nævnes en række anarkistiske tænkere, georgismen, J.A.K.-bevægelsen og retsforbundet.

At statsmagten i demokratiets navn har tiltvunget sig en utrolig magt og på mange måder virkeliggør et diktatur, synes ubestrideligt. Til gengæld har tiden ikke givet Hohlenberg ret i sin forudsigelse om stigende arbejdsløshed. Det har forholdsvis vist sig at rationaliseringer har skabt nye jobs, især i servicesektoren. Det er ligeledes stadig en udbredt opfattelse, at arbejdsløshed er et onde. At kapitalismen har indbyggede svagheder og skaber uretfærdighed og at statskapitalismen ikke fungerer, vil mange give Hohlenberg ret i. Det er dog ikke lykkedes at skabe tilslutning til ideen om et selvberørende erhvervsliv, ophævelsen af den private ejendomsret til jord, kapital og produktionsmidler og tildelingen af en nationaldividende til de personer, der ikke arbejder. Her er det interessant at dykke ned i Hohlenbergs tekster og undersøge om det er fordi argumentationen ikke holder eller der skal findes andre forklaringer. Hohlenberg argumenterer for, at penge ikke kan yngle fordi pengenes værdi altid alene beror på "de reale værdier, ved hvis hjælp de varer fremskaffes, som kan købes for dem". Heraf slutter Hohlenberg, at det er umoralsk at leve af sin kapitalers renter og påstanden om pengenes yngel dækker derfor blot over kapitalejernes fordel på andres bekostning, altså en udbytning. Renter er et udtryk for den værdi der skabes gennem arbejde, men denne værdi tilfalder for størstedelens vedkommende kapitalejere, der ikke arbejder. Hohlenberg foreslår derfor det økonomiske liv indrettet så hele dette unødvendige og unyttige mellemlid af spekulanter fjernes. J.A.K.-bevægelsen var et forsøg på at realisere en finansieringsform uden "højfinansens udbytning". Påstanden er, at lån med renter skaber mere fattigdom fordi pengene gøres til en vare, der sælges til den, der byder mest, hvilket vil sige til den, der kan præstere det største udbytte. Udbyttet tilfalder imidlertid kapitalejerne og ikke arbejderne og derfor producerer hvert nyt initiativ ny gæld og ny fattigdom midt i rigdommen.

Opgaven for den, der finder disse tanker rigtige, må være at angive konkrete bud på, hvordan det gradvist kan lade sig realisere i en global verdensøkonomi, at staten trækker sig fra det økonomiske liv og en selvstyrende økonomiske verden træder i stedet – en økonomi, hvor overskuddet tilfalder fællesskabet og ikke private kapitalejere.

Bogen går fint ind i aktuelle politiske diskussioner, hvor liberale tænkere ønsker skatterne ned og staten beskåret, men ikke har noget bud på den uretfærdighed, som kapitalens koncentration på få hænder, skaber. Socialisterne har øje for uretfærdigheden, men deres forslag om øgede skatter og statens overtagelse og styring af økonomi og åndsliv, vil ende i et diktatur, hvor alle er fattigere. Hvis den analyse er rigtig, har bogen så rigeligt vist sin berettigelse. Eneste mindre minus er, at tekstudvalget er lidt snævert koncentreret om årene 1935-36 og der er den del gentagelser i tekstudvalget.